

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Богословсько-історичного
науково-дослідного
центру імені
архімандрита
Василія (Проніна)

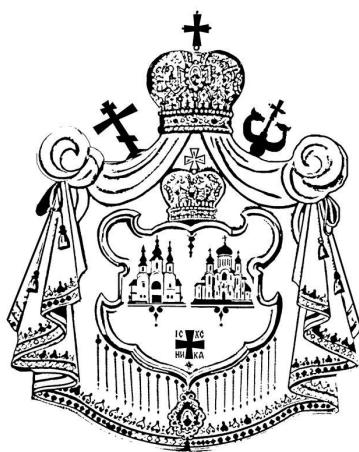
Сучасні роздуми про первородний гріх
Життєвий шлях архімандрита Василія (Проніна)
Відродження і Воскресіння
Устав Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря
Матеріали наукової конференції
до 650-річчя Мукачівського монастиря

№ 1
2011

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

БОГОСЛОВСЬКО-ІСТОРИЧНОГО
НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО
ЦЕНТРУ ІМЕНІ
АРХІМАНДРИТА ВАСИЛІЯ (ПРОНІНА)

Присвячується
100-річчю з дня народження
архімандрита Василія (Проніна)

**За благословенням
Високопреосвященнішого Феодора,
архієпископа Мукачівського і Ужгородського**

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА
МУКАЧІВСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЄПАРХІЯ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

БОГОСЛОВСЬКО-ІСТОРИЧНОГО
НАУКОВО-ДОСЛДНОГО
ЦЕНТРУ ІМЕНІ
АРХІМАНДРИТА ВАСИЛІЯ (ПРОНІНА)

№1

Всеукраїнське державне видавництво
«Карпати»
2011

ББК 86.372

УДК 281.93

Н-34

ISBN 978-966-671-296-0

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА
Наукові записки
БІНДЦ
№1

Видавничий відділ
Мукачівської Православної єпархії

Керівник редколегії:

*Високопреосвященний ФЕОДОР,
архієпископ Мукачівський і Ужгородський*

Члени редакційної колегії:

Юрій Данилець,
к.і.н., доц. каф. іст. України УжНУ, директор БІНДЦ
Олександр Монич,
к. богосл., вчений секретар БІНДЦ, протодиякон
Олександр Гук,
к. богосл., протоієрей
Василій Юріна,
редактор журналу «Православний Літопис», протоієрей

Рецензенти:

*Данилюк Д.Д., доктор історичних наук, професор
Федака С.Д., доктор історичних наук, професор*

Відповідальний за випуск:

*Високопреосвященний ФЕОДОР,
архієпископ Мукачівський і Ужгородський*

Комп'ютерна верстка — Олег Mashka

Коректура — Наталія Дичко

Відгуками та пропозиції просимо надсилати за адресою:
Україна, 89600, м. Мукачево, вул. Єпархіальна, 12.

Тел./факс: (03131) 2-14-61; 2-15-15.
Моб.тел: 050-692-87-81, 050-186-53-23.
E-mail: bindc@ukr.net

ЗМІСТ

Вступне слово	
Архієпископ Мукачівський і Ужгородський	
Феодор (Мамасуев).....	10
БОГОСЛОВ'Я	
Протоієрей Олександр Гук	
Современные размышления о первородном грехе.....	13
Протодиякон Олександр Монич	
Апологет – полеміст, ієрей Михайло Андрелла (Оросвиговський) (1637/39-1710) (<i>До 300-річчя з дня смерті</i>).....	20
ІСТОРІЯ	
Данилець Ю.	
Преподобний Іов (Кундря) Угольський (18.05.1902-28.07.1985).....	36
Mіщанін В., Данилець Ю.	
Ігумен Феодосій (Горват) (18.03.1897-1943).....	51
Протодиякон Олександр Монич	
Життєвий шлях та подвижницьке служіння архімандрита Василія (Проніна) (08.09.1911 - † 05.01.1997) (<i>До 100-річчя з дня народження</i>).....	60
Світлинець А.	
З історії відновлення Православ'я у селі Приборжавське.....	81
ПУБЛІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ	
Архимандрит Василий (Пронин)	
Возрождение и Воскресение.....	87
Архимандрит Василий (Пронин)	
Устав Мукачевского Свято-Николаевского монастыря.....	119
ПАМ'ЯТНІ ДАТИ ТА ЗНАКОВІ ПОДІЇ	
Всеукраїнська науково-практична конференція до 650-річчя за- снування Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря... 141	
Данилюк Д., Міщанін В.	
Протоігумен Мукачівського монастиря Іоанікій Базилович – перший історик Закарпаття.....	141

Василь Міщанин,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України УжНУ, науковий співробітник БІНДЦ імені архімандрита Василія (Проніна)

Юрій Данилець

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України УжНУ, директор БІНДЦ імені архімандрита Василія (Проніна)

Ігумен Феодосій (Горват) (18.03.1897-1943)

Довгий час відомості про діяльність Феодосія Горвата можна було отримати тільки зі споминів односельчан. Проте якоїс чіткої картини не вимальовувалось. Одні ідеалізували його, інші, навпаки, паплюжили. На початку 1990 р. було виявлено особистий архів ієромонаха. Він нараховував близько 200 листів, офіційних і приватних звернень тощо. Після опрацювання цих документів, у обласній і районній пресі з'явилися кілька науково-популярних статей, присвячених цій харизматичній постаті. Зокрема, історик М.Вегеш та журналіст І.Мокрянин у «Закарпатській правді» опублікували статтю «Драма Отця Феодосія»¹. На основі цього архіву написана і стаття В.Міщанина, у якій досліджується соціально-економічне життя с. Синевир у 20-30-х рр. ХХ ст.² Досліджуючи історію сусіднього із Синевиром села Колочави, народний депутат С.Аржевітін неодноразово посилається на документи, які у певній мірі пов'язані із життям та діяльністю Феодосія (Горвата)³.

¹ Вегеш М., Мокрянин І. Драма Отця Феодосія // Закарпатська правда. – 1992. – 6 жовтня.

² Міщанин В. Синевир очима Феодосія Горвата // Верховина. – 1993. – 13 квітня.

³ Аржевітін С.М. Релігія: Історія верховинського села Колочава / Передм. М. Болдижара, Ю.Сливка, В.Малета. – Київ: Майстерня книги; Чернівці: Видавничий дім «Букрек»; Укр. Письменник, 2007. – Т.2. – 832 с.: іл.

Постать Синевирського священика знайшла своє місце і в монографії Ю.Данильця з історії православ'я на Закарпатті⁴, служила предметом доповідей на конференціях професорсько-викладацького складу Ужгородського національного університету⁵.

Ігумен Феодосій (в миру Федір Горват) народився 18 березня 1897 р. у с. Нижній Синевир Волівського округу (нині с. Синевир Міжгірського району). У рідному селі закінчив шість класів народної школи. Далі спогади односельців про його життя розходяться. За словами перших, він був призваний до війська, воював на Східному фронті, а згодом у полоні прийняв православну віру. Другі стверджують, що Федір Горват пішов на Афон, звідки повернувся в Синевир на початку 1920-х рр. Архівні документи підтверджують першу версію.

Жандарм Батошек із Н. Синевира у листі до Земського поліційного управління від 8 травня 1923 р. називає Федора Горвата та Василя Леднєя «лідерами місцевих православних»⁶. У згаданому документі читаємо, що на 5 травня 1923 р. у Н.Синевирі планувалося захоплення греко-католицького храму православними вірниками. За наказом окружного начальника до Н.Синевира було підтягнуто жандармів із навколоишніх сіл, але ніякого захоплення не відбувалося. Після розслідування було встановлено, що дану інформацію поширив місцевий греко-католицький священик Медведецький, який говорив, що із Волового прийде православний ієромонах Афанасій у супроводі окружного начальника і передасть храм православним. Разом з тим, надпоручик Гозар провів профілактичну розмову з православними та викликав їх на 11 травня 1923 р. до Волового.

Як вже згадувалося, православна громада в Н.Синевирі свого храму не мала. Але ситуація змінилася навесні 1924 р. Наступний документ, що виявлений у державному архіві, повідомляє, що від Великодніх свят православні в Нижньому Синевирі поділили з місцевою греко-католицькою меншістю церковне майно. Зокрема, до православних перейшов храм, а греко-католики молилися на церковній фарі⁷. Перше

⁴ Данильець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Монографія / Передмова В.Фенича. – Ужгород: Карпати, 2009. – 376 с.

⁵ Село Синевир Міжгірського району у 20-30-х рр. ХХ ст. (за матеріалами священика Феодосія Горвата) / Програма 62-ої підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу. Секція історії України. – Ужгород, 2008. – С.3 // Поточний архів кафедри історії України. – Документи про проведення конференцій. – Папка №5.

⁶ ДАЗО. – Ф. 63. – Оп. 2. – Спр. 321. – Арк. 34.

⁷ Там же.

православне богослужіння в Свято-Успенському храмі відбулося 20 квітня 1924 р.⁸. Спочатку вірники проводили службу без священика, а потім її очолив священик Василій Бабич з Нижньої Колочави (нині с. Колочава Міжгірського району)⁹.

8 травня 1924 р. мукачівський греко-католицький єпископ Антоній (Папп) у листі до Шкільного відділу Цивільного управління Підкарпатської Русі вимагав «возмутительного батюшку з більшовицькими своїми вірниками показово покарати»¹⁰.

5 липня 1924 р. архієпископ Савватій (Врабець) в Празі рукоположив Федора Горвата у сан ієромонаха¹¹. Наступного дня, 6 липня – архієпископ видав декрет за номером 337/24/A, за яким ієромонах направлявся на пасторську роботу у його рідне село – Нижній Синевир. З того часу і до самого арешту угорцями у 1942 р. він знаходився в «рядах греко-восточних православних священнослужителей».

24 січня 1926 р. відбулося засідання православної церковної громади с. Н. Синевир. Вірники затвердили статут громади та церковний комітет. У додатку до статуту вказувалося, що до складу православної громади входило 200 чол.

Храм перебував у руках православних недовго, вже на початку лютого 1926 р. вірники опинилися на вулиці. 4 лютого 1926 р. окружний уряд видав розпорядження, за яким церковне приміщення було передано греко-католикам. У листі до Міністерства внутрішніх справ православна громада разом зі своїм священиком – ієромонахом Феодосієм писала: «Пора уже измѣнить тотъ насильственный закон старомадярскій. А до того часу про-симе вашей милости продолжити намъ на далѣше пользованіе Храмомъ молитвенныемъ (Церковь). Церковь, о которой идетъ слово, есть избudoванная нашимъ собственнымъ трудомъ, предъ симъ 20 летъ и еще те раны не полечились на насъ, а сейчасъ еще новый ударъ прибавляется...»*.

29 березня 1926 р. на загальних зборах православні вірники прийняли рішення про побудову тимчасового храму. На наступних зборах від 11 липня 1926 р. ієромонах Феодосій виголосив промову, в якій торкнувся

⁸ Там же. – Арк. 91.

⁹ ДАЗО. – Ф. 63. – Оп. 2. – Спр. 279. – Арк. 39.

¹⁰ Там же. – Арк. 38.

¹¹ ДАЗО. – Ф. 63. – Оп. 1. – Спр. 680. – Арк. 10.

* Тут і у всіх наступних цитуваннях посилання на документи особистого архіву ігумена Феодосія (Горвата)

питання про виділення земельної ділянки під новий храм у центрі села та організації збору пожертв серед вірників. Ієромонах Феодосій також розпочав роботу над проектом церкви. У листі до архітектора М. Зоубека він просив позичити для громади плани нових церков та порадити, який храм було б доцільно будувати в Синевирі.

Певні підсумки підготовчої роботи по будівництву храму ієромонах Феодосій (Горват) виклав у листі до секретаря архієпископа Савватія в Празі – Володимира Грузина. «...Къ сожалению, у нась здесь еще не приготовлено къ строеню храма по слыдуючимъ мотивамъ: поелику земля, на которой мы намѣремъ строить храмъ, есть маектомъ Штатныхъ лесовъ, дирекция которой находится в Буштине... То мы еще не приготавляли ничего къ строеню....». Офіційний дозвіл про виділення землі надійшов аж 3 грудня 1926 р.

Незважаючи на те, що православні вірники були бідними, вони жертвували кошти на будівництво. У зв'язку з тим, що грошей не вистачало, ієромонах Феодосій письмово звертався до різних інстанцій, до впливових урядових осіб і навіть до представників діаспори. В одному з таких послань Феодосій Горват пише: «Вам известно, что я не прошу от вас на мою потребу и не на мой живот... Прошу вас, будьте такі добре изложите по 100, або по 200 кч. та зашлите на церковь у воросі от усіх вас, котрі там исьте, то были бы файні гроши, что можно бы хоть долги уплатити, айбо окрім того пишу вам, что я начав побивати драницями стіни церкви й ние з чим, ви добре знаєте, що маймала розрубка, то і тога выше 200 кч. виходить...».

Восени 1926 р. розпочалися підготовчі роботи по будівництву храму (заготовля дерево, розпил тощо). Відомо, що ці роботи виконували два майстри з Волового – Іван Карпатій та Іван Путраш. У тому ж 1926 р. ієромонах Феодосій придбав для храму книги – Євангеліє та Апостол. 26 листопада 1926 р. архієпископ Савватій (Врабец) видав грамоту про заснування храму на честь Преображення Господнього. Очевидно тоді і було освячено першій камінь під церкву.

В одному із листів ієромонаха Феодосія за 1927 р. знаходимо опис проекту споруджуваного храму. «Церковь намеряется будовать съ тесаного дерева товщиною въ 15 см. Длгота храма – 27 метров, широта хр. – 9 и 17 метровъ. Высота хр. – 5 метровъ. Олтарная часть въ двома спокрисаріи долготою въ 5 метр. Широтою въ 9 метр. На верху – I малый хоръ шири-

ной въ 2 метр. Храмъ будовалбысь съ 2-ма большими дверями, и съ 14 окнами... Подвала подъ храмом каменная вверху земли на 25 и на 95 см (ибо фундамент копати не позволяет дирекція штатныхъ лесовъ). Храмъ буде будованъ съ I-ой колоколнею вместящею 3 колокола весомъ до 9000 килограмовъ, и с I куполомъ оть крыши вышиной въ 3-4 митровъ. Колокольня вышиною оть земли до креста 16 метровъ....». Даний опис було доповнено рисунком храму, написаним ієромонахом Феодосієм.

Зберігся перелік найманих майстрів, що будували храм Преображення Господнього: вже згадувані Іван Карпатій та Іван Путраш, Петро Секереш, Іван Вовканець, Михайло Шегда, Іван Сідей, Василь Ворон, Іван Ворон.

Церква була побудована, і о. Феодосій (Горват) у квітні 1928 р. повідомив про це свого друга І. Шмигала: «...Ми, як вам пишу, збудували Церков стоямости 65000 кч. а звони 62.000 кч., всего у воросі 127000 корон, і ми лише 30000 корон должны, и хотя так скую за гроші, но ужесьме файні гроші видали». У цьому ж листі він пише про умови, в яких будувалась церква: «Пишу вамъ, брате Іоанне что дуже тяжко и трудно я туй пребываю и уже давно я бы бывъ пойшовъ геть, лишь того мене май дуже придержуе, чтобы не роспалося сисе діло православія, я туй теперъ жиу на своихъ собственныхъ издержкахъ и нитко мене не подпоруе ни физично, ни матеріально...».

У куполі церкви були встановлені дзвони, які завдяки о. Феодосію, привезли із Пряшева. В одному з листів він питав: «Посилаю Вам туй на фотограф сняті наші 4 звони, котрі ми по милості Божії пріобрели в сіє тяжкое и смутное для нас время, ми принуждены последнюю нашу на сіє приложить и последний кусок хлеба от рота отнять».

У 1929 р. ієромонах Феодосій (Горват) просить окружні власті на право відкриття церкви: «Главное строеніе той Церкви есть сконченное, в виду того нижеподписаные предлагаеме сіюто просьбу, просиме о позволенії пользованія (уживання) сейто Церкви».

У зв'язку з тим, що православні вірники не мали коштів, за свою роботу ієромонах Феодосій не брав жовної плати. Тому йому доводилося весь час шукати якогось заробітку. До нашого часу збереглася споруда кузні та майстерні, де працював ієромонах Феодосій. Він був і ковалем, і столяром, і лісорубом. Під час зйомок фільму «Марійка–невірниця»

Іван Ольбрах¹² зафільмував освячення бокорів та сплав їх по Тисі. Серед бокорашів був і ієромонах Феодосій. Також і в Н.Синевирі він заснував кредитну спілку, яка підтримувала русинів у скрутний час.

Будівництво церкви було справою життя Феодосія (Горвата) – священика. Він і подумати не міг, щоб вся ця робота пропала марно. «Подумайте, Братье честный, – пише він І.Шмігалу, – что все утвари и облачения и книги, и сосуды церковные пропали от нас, и мы якбисьме обгорели, все мы сим собі снова ладити». На лиху православних і отця Феодосія, це трапилось. В листі до архімандрита Мисайлова на Афонську гору, Феодосій (Горват) з болем у серці писав: «Дня 8-го ноября 1932 года, згорела наша Церковь, з всеми принадлежностями и утварьми. Подпалили якісь злоумышленники, правду сказать начався для нас сугубий крестний путь». За спогадами односельців причиною пожежі стало недбалство церківника.

У зв'язку з тим, що ієромонах Феодосій був прихильником архієпископа Савватія, у нього часто виникали суперечності з сербською юрисдикцією. Наприклад, коли о.Василь Країло від імені Мукачівсько-Пряшівської єпархії відвідав Синевир з метою перевірки, то отець Феодосій різко відповів: «...Советую и Вам и Епархиальному управлению раньше полагодити кризис существующий в вашем приходе... и не бывайте учителем моего прихода, ай будьте учениками и научитесь от моего прихода, а для разширения православной церкви в мой приход не тратьте время, ибо напрасно...». Феодосій (Горват) рішуче заявив, що: «не узнаю и не могу узнавати жадного благочинного над собою Тереблянського округа, так как его не было и не есть...», а «подчиняюся моему законному архієпископу в Праге».

У нашому розпорядженні є кілька звернень до празького архієпископа Савватія (Врабеца). З ним Феодосій (Горват) ділився всім наболілим, особливо багато писав про розкол у православ'ї. Саме збереження єдності православ'я було для нього головною метою життя. Коли Савватій запропонував йому відійти від свого приходу і перейти на гору Афон, отець Феодосій ввічливо відповів: «Отказаться совсем от функции священничества, это неприлично потому, что это дало бы повод к новому разбррату и посмеянию православия со стороны самих себя в момент борьбы с внешними врагами, а далее это показало бы каинову злобу и заздрство по отно-

¹² Справжнє прізвище Каміл Земан, чеською Kamil Zeman, (6 січня 1882 -20 грудня 1952).

шению к нашим собратям православним людям». Свое кредо о. Феодосій чітко висловив у зверненні до русинів-українців в Америці: «Ми до последней капли крови боремся за свое и будем боротися, мы стараемся держати в пам'ять гроби с костями наших предков, мы измагаємся в наших селах будувати Русски Православні Храми, чтобы тоти Храмы свідчили будущим поколінням о нашей russкости и ревности. Чтобы будущие поколения по примеру нашему свої сохраняли». Ці слова не втратили своєї актуальності і тепер.

Праця ієромонаха Феодосія (Горвата) на ниві релігії була досить високо оцінена. В листі до нього архиєпископа Савватія говорилося: «За время Вашей службу среди наших священников Вы находились из числа первых, якіи и получили от нас повышение и награды (набедренник, палицу, золотой крест), и сан Игумена, за все время службы Вашей не были ничем наказаны даже малой найменьшей покутой, тою стезею советуем Вам шествовать...». На жаль, у нас відсутня точна інформація про час зведення о.Феодосія у сан ігумена та інші нагородження.

Велику увагу ігумен Феодосій (Горват) приділяв школі. Він був впевнений, що вона повинна підтримувати постійний зв'язок з церквою. Тим більше, що це не виключали закони Чехословацької Республіки. У зверненні до шкільного відділу в Ужгороді, отець Феодосій писав: «Я, нижеподписанный, прошу приняти сіє к сведению и назначить урядовик для преподавания Закона Божия (выучованія релігії) школьной молодежи православного греко-восточного віроисповіданія, учащихся в Державних школах в с.Нижнім Синевире». О.Феодосій запевняв, що бажаючих є достатньо і що їх список буде підготовлений. Здавалося, що справа буде вирішена позитивно, але коли шкільний інспектор у Воловому М.Дубровський Горвата не підтримав, останній написав протест. Мотивація була такою: 1) основними законами Чехословацької Республіки проголошена і визнана автономія всіх віросповідань; 2) Версальським мирним договором була визнана автономія Карпатської Русі згідно церковних справ; 3) декретом Міністерства закордонних справ у Празі від 26 січня 1923 р. було вирішено, при згоді Міністерства шкіл і народної освіти, що організація православної церкви в Чехословаччині вважається виключно внутрішньою справою церковної влади, до якої уряд не повинен втрутатися.

Школа, за глибоким переконанням о. Феодосія, повинна була вихову-

вати дітей в дусі церковної моралі. Підростаюче покоління повинно було бути чистим у своїй совісті. Цікавим у цьому відношенні є документ – звернення цілої групи жителів Синевира на чолі з ігуменом Феодосієм (Горватом) і сільським старостою М.Прокопом до Шкільного відділу в Ужгороді. Наведемо деякі місця з нього: «Видяще, что Русская народная школа в своей деятельности и обов'язку свои постанови и предприятия становить на путь непохвально ведущій в противную сторону, в то время коли все человечество стремится к пути, ведущему вперед», школа стає «противнице своєму званню и яко рудие к упадку моральности и человеческой жизни». Для того, щоб врятувати становище, автори звернення пропонували: «Просиме организовать в нашем селе школьную раду, которая мала бы право контролювати, а в случае потребности и ликвидувати подобні непохвальні діла». В чому полягала «причина сеї школьной болезни» автори послання довести не могли. Їх тоді це дивувало.

36 жителів Синевира на чолі з о. Феодосієм (Горватом) написали звернення до Шкільного відділу в Ужгороді, в якому протестували проти призначення вчителькою ручної праці у руській народній школі Магдалини Дзурівчикової. Мотивація протесту була такою: 1) Дзурівчикова ображает православну віру, не має ніякого нахилу до виховання шкільної молоді; 2) названа вчителька не є настільки морально чистою, щоб їй можна було довірити навчання і виховання дітей; 3) появіть її в школі може викликати масовий відхід дітей зі школи.

Таким чином, із вищесказаного зрозуміло, що о. Феодосій не залишив в стороні школу, а приділяв їй неослабну увагу.

Як відомо, уряд Чехословаччини зобов'язувався надати нашому краю автономією. Однак обіцянки ці продовжували залишатися обіцянками. На це вказує о.Феодосій (Горват) у привітальному зверненні до президента Чехословацької Республіки. Вітаючи президента Масарика з 68-літтям, священик бажав йому міцного здоров'я і сподівався, що в нього вистачить сил для того, щоб врешті-решт надати «Карпаторусскому народу и ныне еще не существующий Карпаторусской Автономии».

Досі не з'ясовані обставини арешту і смерті о.Феодосія (Горвата)¹³. Не відома також точна дата арешту. Згідно документів з домашнього архіву родини Горватів з Синевира, у січні 1942 р. о.Феодосій ще перебував на волі.

¹³ Нірова О. Загадкове зникнення священика // Верховина. – 2009. – 8 серпня.

Пізніше документальні згадки про нього зникають. За окремими спогадами ігумен Феодосій (Горват) був заарештований за співпрацю з радянськими розвідниками¹⁴. За словами старожилів с. Синевир ігумен Феодосій після арешту був відправлений до Волового (нині Міжгір'я), потім перевезений до Мукачева. Згодом він загинув у одному із концентраційних таборів в Угорщині у 1943 р. Місце і час смерті та поховання не відомі.

¹⁴ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. – С. 186.